

NÉMETORSZÁGI BENYOMÁSOK

AKISPOLGÁRSÁG DIKTATÚRÁJA — a németországi helyzetnek ez a jellemzése kristályosodik ki pár nap alatt az idegen megfigyelőben s e két szót mindig sűrűbben ismételteti, ahogyan észleletei szaporodnak.

Mert diktatúra van, ez köztudomású. Mégpedig nagyon szigorú, ez már inkább csak a külföldön köztudomású, de — érzésünk szerint — lassan már maguk a németek is kezdik észrevenni a súlyát. Ennek a diktatúrának a megértéséhez azonban feltétlen szükséges a kispolgári jelleg hangsúlyozott kiemelése. Enélkül az új német forradalomnak egész sereg jelensége megmagyarázhatatlan rejtély marad előttünk: a nemzeti szocializmus programjának homályossága, jelszavainak tömegmozgató ereje, a vértükből és környezetükből vett vezérnek valósággal héroszi magaslatba emelése, a mozgalomnak nyílegyenes, kompromisszumtalan vezetése, kíméletlen, inkább katonai értelemben harci megvívása, a győzelem után a leszámolásnak az összes belső frontokon egyszerre való megindítása s ugyanakkor az a külpolitikai érzéketlenség és taktikaihiány, melynek jóformán napok alatt „sikerült“ Németországot teljesen izolálni s olyan ellenszenv-hullám középpontjába állítani, amilyent csak a világháború adiplomatikus vonalvezetésével annak vége felé provokált ki ugyancsak ez a nagy nemzet.

Hatalmas lépést teszünk a német dolgok „miért“-jének megértésében, ha mindig arra gondolunk, hogy a sok kérdőjel, érthetlenség, homályosság mögött ott magaslik mindennek magyarázata, oka és meghatározója, a német kispolgár: összeszorított fogakkal, nacionalizmusában a külföld által halálra sértve, polgári önérzetében a szociáldemokrata-liberális pártok diktatúrájától felbőszítve, az ősi teuton erények feltámasztására elszánva, konok hittel a nivójának megfelelő új ideológia megváltó voltában, vezetőitől Messiásnak fanatizálva, — rá vár az európai civilizáció megmentése az „elnégeresedő“ Franciaországgal szemben —, világrengető elszánásokkal és négy vagy nyolc középiskola-nyujtotta szellemi vértetben.

Megállapítás ez, nem prófécia. Ez az aránytalanság, melyet a figyelmes szemlélő az új német mozgalom célkitűzései és szellemi felkészültsége között kénytelen konstatálni, még nem azt jelenti, hogy a mozgalom eleve bukásra van ítélve. Ó nem. A tudomány hegyeket bonthat le, vagy fúrhat meg, de a fanatikus hit megmoz-

gatja azokat. Különbösen sem célunk a mozgalom jövőjével: programjával és előrelátható fejlődésével foglalkozni; annak felvázolására óhajtunk csak szorítkozni, hogy mi történik pillanatnyilag Németországban, milyen impressziókat szerez az idegen, aki pár hetet az új német rezsim alatt átél.

Mi is van tehát Németországban? Ha az ember a világsajtó rezonanciája alapján akarna válaszolni, azt felelné: antiszemitizmus. A helyszínen benyomásokat gyűjtő külföldi azonban hamarosan észreveszi, hogy a hangsúly nem a zsidóellenességen van, amely negatívum, már pedig a nemzeti szocializmus pozitív gondolatot, a saját fajiság erősítését és nemesítését akarja szolgálni. Az antiszemitizmus tehát nem öncél, nem zsidóüldözés, hanem logikus következmény: a más fajúak lehető háttérbeszorítása. És elfogulatlanul azt is meg kell állapítani, hogy Hitlerék ezt a logikai következtetést — bizonytalán a nemzetközi közvélemény nyomására — korántsem vonták le olyan messzemenőleg, ahogyan azt programjuk hirdette. A bojkottnak már híre-hamva sincs; a zsidó kézben levő üzletek ismét a régi forgalmat bonyolítják le; általában észrevehető a zsidóellenességnek a háború óta bevándorolt, főleg keleti zsidóságra való összpontosítása. Bátran állíthatjuk, hogy a bennszülött német zsidóra egyedül fajisága miatt egzisztenciális károk nem háramlanak. Természetesen más az eset akkor, ha az illető a nemzeti szocializmussal szembehelyezkedett, ha „baloldali“ velleitásokat árult, vagy árul el, vagy ha olyan exponált állásban van, amelyet az ügy érdekében kívánatosnak látszik nemzeti szocialista erővel betölteni. Ilyen esetekben bizony a diktatúra nem sokat habozik s könnyen nyúl a nyugdíjazás vagy elbocsátás eszközéhez, sőt radikálisabb eljárásoktól sem riad vissza. Az őrizetbevétel és internálás gyakori dolgok, ezeket azonban nem a vallási vagy faji hovatartozandóság szerint osztogatják; centrum-emberek éppen úgy kiveszik a részüket e kellemetlenségekből, mint a marxista elemek, baloldali újságírók vagy politikusok. Hogy ezek az Őrizetbevételek és internálások — melyeket legtöbb esetben korrupcióval vagy nemzetellenességgel okolnak meg — minden esetben jogosak-e, kérdésesnek látszik. Az bizonyos, hogy nagy szerepet játszik a denúciálás, a személyes ellenségek tönkretételének vágya, mely minden forradalomnak megszokott kísérőjelensége. Lelkes hitleristák, akikkel e témáról beszélgettem, nem tagadták, hogy a letartóztatások és vizsgálatok körül sok elhamarkodottságot és túlgyors intézkedést lehet tapasztalni, szerintük azonban a denúciálás csakhamar kiderül és ok nélkül, igazságtalanul a Harmadik Birodalom senkit sem büntet. Ha így van is, nem vonható kétségbe, hogy a külföldi ember szemében Németország belső jogrendje — a régi értelemben — nem tűnik fel megnyugtatónak. El kell ismernünk viszont, hogy az „erős kéz“ e politikája a közvélemény kétségtelen helyeslésével találkozik. Nemcsak a szocialista-liberális múltnak kijáró ellenszenv ad e helyeslésnek kizárólagos alapot. Sokkal inkább a nagy tömegek bosszúvágya azokért az üzelmekért, melyeket a régi kormányzat emberei közül nagyon sokan a közpénzek kezelése körül elkövettek s amelyeket az új rezsim

nem minden számítás nélkül, minden egyes esetben a legnagyobb nyilvánosság előtt és a legnagyobb részletességgel ismertet.

A „nagy söprés“ tehát a közvélemény zajos helyeslése mellett történik s a megürülő helyekre természetesen náciok kerülnek. Az összes fontosabb helyekre legalább egy-két megfigyelőt beültet az új rezsim, azokat a posztokat pedig, melyek a közvélemény kialakítására irányító befolyással lehetnek, lassan maradéktalanul a kezébe veszi. A rádiónál ez már megtörtént, itt már az egész vonalon vadozatú emberek kezében van a vezetés: a rádió az új szellem legfőbb fegyvere lett. Innen terjednek most már a nemzeti szocialista-tanok szerte az egész országra, bár kétségtelen, hogy ez a propaganda-tevékenység most már jóval komolyabb, szellemibb, mint az első időszakban volt, amikor főleg népgyűlések és pártfelvonulások közvetítésével igyekeztek a nagyközönség érdeklődését és lelkesedését felfokozni. A rádiónak, mint hatásos propagandaeszköznek fontosságával az új miniszterek tökéletesen tisztában vannak s különösen Hitler, valamint Göbbels, a szovjet módszereit pompásan felhasználó propagandaminiszter, jelennek meg gyakran a mikrofon előtt.

Rögtön az új uralom első napjaiban megtörtént a sajtó „Gleichschaltung“-ja is. A szocialista lapok eltűntek, a polgári újságokban megszűnt a kritika és a szabad véleménynyilvánítás; helyükbe részben az egyszerűbb hírközlés, részben az új irányzat tömjénezése lépett. A jelek szerint azonban ezzel a sajtó kérdése még nem intéződött el. A nemzeti szocialista sajtó egyeduralomra tör s a legélesebb harcot vívja a polgári lapok ellen, még akkor is, ha azok az új irányzat mellé állottak. E harc nem az egyes orgánumok vezetősége vagy tartalma ellen, hanem az előfizetők elvonásáért folyik s a náci-tábor nagy szervezettsége és óriási méretei mellett azzal fenyeget, hogy a pártsajtóval szemben a régi polgári lapok nem fogják bírni a konkurrenciát, ami nem lenne éppen szerencsés fejlemény. Hiszen az újságok nivója a múlthoz képest máris határozott hanyatlást mutat. Nem a nemzetközi szellem, a mindenáron európaiaskodás légkörének eltűnését fájjaljuk, hanem a legjobb értelemben vett európai látókör, sőt az egész világra kiterjedő érdeklődés háttérbeszorulását, illetve szinte teljes hiányát. Valami kisstílűség, vidékies korlátoltság, az önbámulat kicsinyes elégteltsége jellemzi a mai német sajtót, mely — minden bizonnyal hivatalos intézkedésre — a külföldről alig vesz tudomást. Alig változtat a tény hátrányos voltán, ha ez az „önmagába-merülés“ tudatos is; ha a sajátmaguk minél mélyebb megismerésére, a saját értékek,~a nemzeti népi kultúra felfedezésére, megbecsülni tanulására és tanítására irányuló vágy hozza is magával ezt a folytonos önmagunkkal foglalkozást. Minden bizonnyal túlzás az, hogy a külföldről csak az elemi csapások, gyilkossági, baleseti szenzációk vagy a hitlerizmusra elismerő hangok szűrődhetnek be az új Németország lapjaiba, külpolitikai cikkek, az európai helyzetnek részleteiben vagy egészében való megbeszélése, sőt még ilyen vonatkozású híranyag is ritkán található a sajtóban. Oroszország jut eszünkbe, ha azt a kínai falat látjuk, melyet Hitlerék a külföld és saját országuk

közé vontak. Igaz, hogy ezzel szemben az idegen lapok legnagyobb-részt szabadon bejuthatnak, a csehországi emigráns német és az osztrák lapokat kivéve, melyeket a határon még az utasoktól is el-koboznak.

A rádió és a sajtó mellett — vagy előtt — a legnagyobb köz-véleményformáló erő az iskola. Ezen a fronton a nemzeti szocializ-mus tervei és módszerei még nem tekinthetők át. A nép- és közép-iskolák tekintetében az új irányzatnak nem lesz nehéz dolga, hiszen a tanító testület igen nagy részben az államtól függő helyzetben van s ezenkívül e rétegek világnézetileg is közelebb álltak a nemzeti szo-cializmushoz, mint a régi rendszerhez. Nagy kérdés, hogy a katholi-kus kézben levő intézeteknél milyen változásokat és eredményeket fog létrehozni az erőteljesebb állami beavatkozás. Nem kétséges, hogy ez jönni fog; a hitlerizmusnak az iskolás ifjúság körében évek óta heves propagálása, a különböző ifjúsági alakulatok feloszlata, „Hitler-Jugend“ címen történt új, kimondottan náci-ízű megszerve-zése és egyéb, ezekhez hasonló jelek világosan mutatják, hogy Hit-lerék tökéletesen tisztában vannak a legfiatalabb generáció meg-nyerésének fontosságával.

Ugyanez áll az egyetemi ifjúságra s a fiatalabb diplomások réte-gére is, akiknek bevonására nagy súlyt fektetnek. Ez a törekvésük sikeresnek mondható. Az egyetemi hallgatóságot a mozgalom sodró ereje, hatásos külsőségei, forradalmi frazeológiája és a nemzeti gon-dolat erős hangsúlyozása gondolkozás nélkül ragadja magával, a fiatalabb diplomások állástalan generációját pedig ezenfelül még az elhelyezkedés reménye is vonzza, bizonyos mértékig megokoltam Nem vonható kétségbe, hogy a nemzeti szocialista átrendezés tényleg sok üres helyet teremt, ahol Németország „harmincas“-ai nagy tömegekben találhatnák meg azt a pozíciót, melyre 1918 óta annyi nélkülözés és elkeseredés közt hiába vágyakoztak. A megürülő helyek egy része tényleg ennek a mostoha generációnak birtokába kerül most. De viszont azt is megállapíthatjuk, hogy az állások betöltésénél nem a diploma, vagy egyéb szakmabeli hozzáértés a főszempont: a párt-nak egyrészt jutalmaznia kell, másrészt — a mozgalom jövőjét biz-tosítandó — mindenüvé lehetőleg vérbeli nemzeti szocialistát kell ültetnie. A kormány máris kiadta a rendelkezést, hogy az állások betöltésénél a „régí náci“-k előnyben részesítendők. Ezzel — fel-fogásunk szerint — a fiatal diplomás generációnak a nemzeti szo-cialista honfoglalásban való részesülése inkább plátói jelleget kap. Hiszen a fiatalok legnagyobb-részt nem voltak szervezett párttagok s ha évek óta szimpátiával kísérték is Hitler útját, sőt mind számo-sabban szegődtek szavazói táborához, a nácik szemszögéből mégis csak „Mitläuferek“ ők, nem igazi, hétprobás nemzeti szocialisták. Ezek sokkal inkább, túlnyomó arányban kisemberek, kistisztviselők közül kerültek ki. A nemzeti szocializmus — s a jövőben ennek meg-felelően az egész nemzeti szocialista állam — egész apparátusára ez a réteg nyomja rá a bélyeget: bátran állíthatjuk, hogy a nácik bürokrata-gárdája ma még alatta van annak a nívónak, melyre a feladatok nagysága igényt támasztana.

Ez az oka annak, hogy az ú. n. intelligencia legnagyobb része nyílt vagy titkolt aggodalommal nézi az új rezsím fő- és alvezérkarát, megbízottait és funkcionáriusait s bár a mozgalom célját és lényegét nagyjában már elfogadják, módszereit, eszközeit és vezetőit nem tartják szerencsésen megválasztottnak s az ország sorsa elé éppen ezért bizonyos aggodalommal tekintenek. A nivóhiány mellett főleg az individuum háttérbeszorulásával nem bírnak lelkileg megbarátkozni: a diktatúra ellenmondást, szabad véleményt nem tűrő, fojtó légköre nyomasztóan nehezedik éppen a szellemileg legértékesebb elemekre. Ezeknek minden reménye Hindenburgban összpontosul és részben Hitlerben is, aki sokak véleménye szerint „együtt nőtt a mozgalommal“ s aki nézetük szerint elég erős lesz ahhoz, hogy az elfajulásokat megakadályozza s az intelligenciát be fogja kapcsolni a forradalom evolúciós irányú átalakításába. Hogy ez a reménység mennyiben indokolt, a jövő fogja csak megmutatni. E sorok írója ez optimizmusban alig merne osztozni. Sokkal inkább az az impressziója, hogy a nemzeti szocializmus az intelligencia helyett inkább a proletárság tömegeivel fogja megtalálni a kontaktust. Az alacsonyabb osztályok közül a parasztság bekapcsolása már régebben megtörtént; ennek a tényezőnek döntő szerepe volt Hitlerék megerősödésében és választási sikereiben. A munkásság megnyerése sokkal nehezebben megy, de a jelek szerint ez is szépen halad. A szervezettségéről és vasfegyelméről híres német szociáldemokrácia óriási meglepetésre egyik napról a másikra megsemmisült, kétségtelenül bebizonyítván, hogy szociáldemokrata világnézetéről nem lehet komolyan beszélni: a munkásság a szakszervezetekben érdekvédelmi tömörülést lát csupán, semmi egyebet. Most ezt a szerepet a felozlatott szakszervezetektől a nemzeti szocialista szervezetek vették át, a munkásság tehát most ezekben tömörül. Sokkal komolyabb ellenfél a kommunizmus. A bolsevisták a föld alatt — esetleg náci-egyenruhában — most is tovább folytatják működésüket, dacára a szigorú rendszabályoknak, melyekkel az új rezsím a bolsevizmus kiirtásához fogott. Hitlerék tisztában vannak azzal, hogy ezidőszerint egyetlen számbajöhető ellenfelük a kommunizmus, mely az esetben, ha a Harmadik Birodalom gazdasági politikája csődöt mondana s mindenekelőtt megint a kenyér kérdése válnék uralkodóvá, óriási hódításokat végezhetne a nemzeti szocialisták közt. Mert valószínűleg itt fog a hitlerizmus sorsa eldőlni: a kenyérkérdésen.

Ha a nemzeti szocializmus több kenyeret tud adni a népnek, mint az előző rezsím, az új uralmat belátható időn belül megdönteni lehetetlen lesz. Hogy ezzel a kormány is tisztában van, mutatja az a körülmény, hogy minden eszközzel a munkanélküliség csökkentésére törekszik. A hivatalos jelentések szerint a hatalom átvétele óta a munkanélküliek száma kb. 6,000.000-ról 4,500.000-re esett. Keletporoszországban, ahol az utóbbi években súlyos mezőgazdasági munkanélküliség uralkodott s a lakosságot — éppen a lengyel határ közelében! — elvándorlás útján tizedelte, az utóbbi hónapokban állítólag teljesen megszűnt a munkanélküliség. Ezt a tényt a kormányzat ptopagatív szempontból rendkívül kihasználja, nem utolsó

sorban ennek segítségével sikerült a nagy tömegekben bizonyos gazdasági bizakodást teremteni. Hogy ez optimizmus mennyiben jogosult, nem dönthetjük el, hiszen egyrészt a hivatalos statisztika adatait lehetetlen ellenőrizni, másrészt nem látható tisztán, hogy a munkanélküliség elleni küzdelem nem jár-e az államháztartás túlságos megterhelésével? Ez utóbbi esetben — ami igen valószínűnek látszik — az egész akciót másként kell megítélni és inkább propaganda-szempontból ér valamit. Az azonban kétségtelen, hogy megélhetés tekintetében a fordulat óta, ha könnyebbülés nem is, súlyosbodás nem tapasztalható s a nagy átalakulás egyelőre az egyéntől anyagi áldozatokat nem követelt. Ha ezt az állapotot Hitlereknek sikerül tartani, körülbelül nyert ügyük van. Igaz, hogy vannak még nagy várakozások, reménységek, melyeket azonban nem kell okvetlenül beváltani. Így a szegény paraszti rétegek radikális földreformról, a munkásság a bányák, gyárak, nagyüzemek nacionalizálásáról beszélnek. Hogy ezeket az új éra meg akarja és meg bírná-e valósítani, éppúgy kérdéses, mint egy esetleges gyökeres gazdasági átalakításnak következményei. A jelek szerint a kormányzat egyelőre ilyen mélyreható újításokra nem gondol: megelégszik a jelenlegi gazdasági rendszer mellett oly rendszabályok keresésével, melyek a kisember életébe könnyebbséget hozhatnak.

El kell ismernünk, hogy Hitlerek jó pszichológusok; alaposan megtanulták a tömeg örök jelszavát: „Panem et circenses!“. S miközben lázasan dolgoznak azon, hogy a népnek biztosítsák a kenyeret, nem feledkeznek meg a látványosságokról sem. Sőt a felvonulásoknak, pártnapoknak, népgyűléseknek az az áradata, mely Németországot az új rendszer győzelme óta elborította, az ehhez nem szokott idegenre furcsán hat. A sok egyenruha, a folytonos felvonulás, a rengeteg jelvény, a hetenkint zászlódíszbe öltöző házak, a harsogó zenekarok láttára önkénytelenül is felmerül a kérdés a nem érdekelt szemlélőben: nem megy-e mindez a munka rovására? Hiszen kétségtelen: a tömegnek idő kell, míg magát a győzelem fölött kiörüli; bizonyos, hogy minden ilyen — páratlan organizáltsággal megrendezett — ünnepség tíz- és százezres résztvevő tömegeivel befelé önbizalmat fokozó és híveket toborzó, a mozgalom ellenfelei felé pedig megfélemlítő hatással van; de nem lesz-e már kissé sok ebből az ünneplésből, ezekből a — kétségtelenül hatásos külsőbe öltöztetett — pihenő napokból? Nem szokja-e meg túlságosan Európa legdolgosabb népe a semmittevést, a pusztá önbámulást, legjobb esetben a katonai parádékat? Lehet, hogy aggodalmunk túlzott. Azt azonban, hogy e nagy S. S. — és S. A. — katonásdiból, az éjjeli gyakorlatokból, a motoros osztagokból, a véget nem érő díszfelvonulásokból Európa hatalmas militarizmusa fog kinőni, egészen biztosra vehetjük. Egyáltalában nem vonjuk kétségbe a hivatalos- és magánnyilatkozatok őszinteségét, melyek szerint a ma Németországa előtt a háború gondolata nem rokonszenves és hogy a hitlerista szervezetek nem katonai jellegűek: céljuk csupán az ifjúság edzése, fegyelmezése, egészségesebbé és életrevalóbbá nevelése, de teljes határozottsággal merjük állítani, hogy az eszközök idővel agyon fogják nyomni a célt s a hit-

lerista ifjúság addig fog marsolni a belső ellenség megfélemlítésére, míg az új nemzedék — akár akarják a vezérek, akár nem — kifelé fog marsolni, mert egyszerűen nem fog tudni különbséget tenni a játékos és a komoly marsolás között.

Aminthogy Európa legnagyobb irredentája is most születik a német iskolapadokban, sajtóban, különböző társasutazásokon és tanulmányutakon. A németiségnek most már nem is csak kultúr, hanem faji egységként való felfogása a birodalmi német szemében egészen szoros vérségi kapcsolatot teremt közte és a Németországtól távolabb szakadt fajtestvér között, aki eddig más nemzet tagjaként élte életét. Ezeknek hazacsatolása, vagy valamilyen más formában szorosabbrá-ölelése a német külpolitika jövő évtizedeinek — a hazai közvélemény nyomása alatt — kikerülhetetlen feladata lesz. Ha tehát az elmúlt években már úgy látszott, hogy a németiség Elzász-Lotharingiáról véglegesen lemondott, ma ezt a tételt már nem mernők ilyen határozottan kijelentem. Hogy pedig a „lengyel korridor“ ügyének fölvetése éppen úgy csak idő kérdése, mint végeredményben a csehországi 3 és fél milliónyi németiség elcsatolásának problémája, az nyitott szemű megfigyelő előtt nem lehet kétséges. De mind jobban aktualizálódni fog a „délkeleti német kultúrterület“, tehát Magyarország, Erdély, Bánát és a Bácska német lakosságának a kérdése is. A kifejlődés irányára és mikéntjére döntő fontosságú lesz az Anschluss-ügy alakulása. Kétségtelen, hogy ezek a kérdések jó ideig nem fognak nyíltan fölvetődni. Németország egyelőre nem fog tudni behatóbban külpolitikával foglalkozni. Túláságosan is el van még foglalva odahaza a berendezkedéssel, semhogy erőteljesebb külpolitikai ténykedésbe kezdhetne. Az oly hevesen megindított Ausztria-ellenes rohamot is kénytelen lassan-lassan lefékezni, időt adván ezzel Európa többi hatalmainak olyan intézkedések megtételére, melyek a későbbi német túlsúly megvalósulását, az új német messianizmus végcéljának: Kelet-Európának a Baltikumtól a Fekete-tengerig a „Reich“-gondolat alapján való, német irányú megszervezését, megakadályozhatják. Ez utóbbira vonatkozó aggodalom — az elmondottak szerint — a hitlerizmus meggyökerezése és végleges berendezkedése esetén jogosultnak látszik. Hogy ennek győzelme már véglegesnek tekinthető-e, nem memők eldönteni. Az kétségtelen, hogy pillanatnyilag a német nép óriási többsége nemcsak határozottan, de határtalan lelkesedéssel áll a nemzeti szocializmus táborában. Ennek a lelkesedésnek felületi nagysága szemellátható; mélységét azonban csak a közeli idők tapasztalatai fogják megmutatni. Lassan-lassan már ki fog tűnni, hogy a német kispolgár valójában azzá a „heroikus embertípussá“ vált, vagy válik-e, amelyekkel az új szellem theoretikusainak írásaiban oly gyakran találkozhatunk s keresztül tudja-e vinni gyakorlati megvalósítását annak a tisztult erkölcsi rendnek, melynek hirdetése a mozgalom egyik legtisztetreméltóbb vonása. Tényleg tud-e majd áldozatot hozni, bele tud-e szükség esetén illeszkedni az eddigieknél is szerényebb keretekbe, tudja-e a heroizmust vállalni a hedonizmus helyett, vissza tudja-e állítani a családi élet ősi germán tisztaságát, ki tudja-e irtani a weekend-i és pajtásházassági erkölcsöket és főleg véget tud-e vetni a németiség

ijesztő távlatokat mutató pusztító betegségének: az egykének, sőt nincskének! Mert ezek ellen nem sokat használnak az állam rendeletei; itt tényleg csak egy nagy erkölcsi megújulás, a német nép ethikai újjászületése hozhatja meg az életbevágóan fontos fordulatot. És ezt olyan elementáris tömegmozgalom, mint a nemzeti szocializmus képes lehet véghez vinni, ha az egyéneket át tudja itatni azzal a fanatizmussal, mely a jelszavakat tényékké testesíti. Ha tehát a lelkesedést, mely a tömegeket áthatja, a vezetőség produktívvá tudja tenni, ha a vágyat, mely a népben tagadhatatlanul ott él egy szebb, tisztább, egészségesebb, erkölcsösebb Németország iránt, valósággá tudja átalakítani, ha azt a szervezettséget és fegyelmet, mely a mozgalmakat előnyösen különbözteti meg a korábbi forradalmaktól, ilyen irányban is sikerül hatóerővé formálni: egyszerűen, ha a felrázott tömegenergiákat sikerül észszerűen irányítani és hasznosan felhasználni, akkor nemcsak Németország, de egész Európa életében is valóban új korszak kezdődhetik. De hogy egy nyári utazáson nem pillantható meg a jövő, ez természetes.

MORAVEK ENDRE